

Twee Gentse Bestiaria uit de XV^{de} eeuw

Enkele jaren geleden schreef Prof. Lyna dat « de ontdekking van elk nieuw handschrift » van het Bestiarium « het weze dan niet eerste-rangs, wel dankbaar mag onthaald. Het zal altijd in zekere mate van nut zijn bij het bestuderen van het onderling verband der talrijke verlichte bestiariissen verspreid over de ganse wereld ».

Misschien heeft het daarom wel enig nut een paar Gentse handschriften van het *De Naturis rerum* uit de late middeleeuwen te bespreken, waarbij ook nog een of ander Hs. uit dezelfde tijd te vermelden is. Zijn deze manuscripten niet volledig onbekend, dan zijn ze toch onvoldoende of zelfs niet bestudeerd. En er is m.i. uit dat onderzoek wel wat te leren al kan natuurlijk niet op alle bijzonderheden ingegaan worden.

Doch vooraf weze het mij toegelaten mijn eerbiedige dank uit te spreken ten overstaan van Mgr Van der Gheyn en Kan. De Keyser, die mij een ruime gelegenheid geboden hebben om het belangrijkste der hier besproken handschriften te bestuderen, en ten overstaan van Prof. Dr J. Duverger voor de daarbij geboden hulp.

A. *Het « De Naturis Rerum » gemaakt voor de abdij van Drongen.*
(Hs. nr. 410; stadsbibliotheek Brugge).

Hoewel Thomas van Cantimpré nergens in het Ms. vermeld is, ja zelfs dat de naam Bartholomeus — en hier wordt wel bedoeld Bartholomeus Anglicus — boven aan de eerste folio door een latere hand aangebracht werd, daar waar een vroegere naam schijnt weggekraabd, menen we toch dat dit handschrift met zekerheid een van de veelvuldige copieën is van de tweede redactie door Thomas van Cantimpré zelf gemaakt van zijn « *De Naturis Rerum* »¹.

Thomas van Cantimpré, waarschijnlijk geboren in 1201 te St Pieters Leeuw bij Brussel² en gestorven rond 1271 te Leuven, trad, op dertigjarige leeftijd, in de orde der Dominikanen. Hij studeerde te Keulen en te Parijs.

Het « *De Naturis Rerum* », dat oorspronkelijk uit negentien boeken bestond, zou hij voltooid hebben tussen 1223 en 1238. Vijftien jaar zou hij gewerkt hebben om de eigenschappen der dingen, besproken bij een aantal auteurs, samen te brengen. Deze verklaring vinden wij

(1) DOM J. HUYBEN, O. S. B., *Bartholomaeus Anglicus en zijn invloed*, ONS GEESTELIJK ERF, I, 1927, blz. 61-79.

(2) PAUL HERMANT, *Le Folklore dans l'œuvre de Thomas de Cantimpré*, LE FOLKLORE BRABANCON, 16e année, n°s 91 à 96 (Août 1936 - juin 1937) blz. 329-393. — DOM J. HUYBEN O.S.B., l.c., blz. 64 (n 3) geeft als geboortedatum aan: tussen 1197 en 1201.

- Pl. I a. Wapen van Mercatel en randversiering uit het Ms. voor Mercatel, Bisschoppelijk archief, Gent.
- b. Mens die zich voedt met rauwe vis (Hs. Mercatel).
- c. Mens met omgekeerde handen en met 16 tenen (Hs. Mercatel).
- d. Bosmensen (Hs. Mercatel).
- e. Hermafrodiet (Hs. Mercatel).
- f. Mens met voeten naar achteren gericht (Hs. Mercatel).
- g. Cynocephaal (Hs. Mercatel).
- h. Vrouwen die slechts cenmaal baren (Hs. Mercatel).
- i. Vrouwen waarvan de kinderen slechts acht jaar leven (Hs. Mercatel).
- j. Vrouw met baard tot op de borst (Hs. Mercatel).

- Pl. II a. Aantekeningen in de marge in verband met het wezen met twee koppen en met de rivierman (Hs. Mercatel).
 b. Sciapode (Hs. Mercatel).
 c. Sciapode (Hs. 411, stadsbibliotheek Brugge).
 d. Mens die zich voedt met de geur van appelen (Hs. Mercatel).
 e. Mens met zes armen (Hs. Mercatel).
 f. Koploos wezen met de ogen op de rug (Hs. Mercatel).
 g. Mens, met kleine mond, zuigt het eten op door middel van een strootje (Hs. Mercatel).
 h. Pygmee in de strijd met kraanvogels (Hs. Mercatel).
 i. Mensen met horens of met lange staart (Hs. Mercatel).

terug op f^o één van het Ms. 410 van de stadsbibliotheek te Brugge. Dit wijst er reeds op dat men hier werkelijk te doen heeft met een copie van het «*De Naturis Rerum*» van Thomas van Cantimpré. In een tweede redactie van vóór 1240 voegde de monnik er een twintigste boek aan toe. Het Hs. 410 is eveneens in twintig boeken ingedeeld.

Dit Gentse Ms., dat te Brugge berust, draagt op f^o één, zoals reeds gezegd, de naam Bartholomeus. Deze Bartholomeus Anglicus is weinig bekend³.

Rond ± 1230 zou hij *lector biblicus* geweest zijn te Parijs. Zijn werk draagt als titel «*De Proprietatibus Rerum*». Het is zeker na 1235 en wellicht rond 1250 geschreven. Evenals het werk van Thomas van Cantimpré is het een encyclopedie van de eigenschappen der dingen en is eveneens in negentien boeken ingedeeld; de volgorde en de titels van de boeken zijn echter verschillend. Ook daaruit blijkt stellig dat Ms. 410 een werk is van de Brabantse dominikaan.

Dat het Hs. gemaakt werd voor de abdij van Drongen wordt uitdrukkelijk vermeld. Het zou geschreven zijn door broeder Johannes van Antwerpen⁴, een mededeling die te vinden is op f^o tweehonderd en veertien v^o, op het einde van boek negentien waar het eigenlijke bestiarium afgesloten wordt. In de XVIIe en XVIIIe eeuw behoorde het Hs. aan de abdij ter Duinen. Het zou te Veurne, na de verovering van deze stad door Farnese, gevonden zijn⁵.

Nadat de indeling van het Ms. is aangegeven (f^o één), vangt op f^o twee het hoofdstuk aan over de menselijke ledematen.

Op f^o vier v^o begint het eerste boek dat handelt over de anatomie van het menselijk lichaam. Daarna volgen die over de menselijke ziel, over de monstern mensen uit het Oosten, over de viervoetige dieren, over de vogels, de zeemonsters, de vissen, de slangen, de insecten; daarop volgt de bespreking van de gewone boomsoorten, der andere boomsoorten en welriekende grassoorten, der gearfumeerde kruiden, der fonteinen, der steensoorten, der metalen, der zeven windstreken, der planeten en van de lucht. Het eigenlijke «*liber de naturis rerum*» eindigt met een boek over de elementen. Daarop volgt nog een twintigste en laatste boek over de sieraden van de hemel o.m. de zon en de maan⁶.

(3) In de XVIe eeuw werd de naam van Glanvilla eraan toegevoegd. Zie FR. WILLIBRORD LAMPEN O.F.M., *Bartholomeus Anglicus O.F.M. over godsvrucht en karakter der Nederlanders*, ONS GEESTELIJK ERF, I (1927), blz. 56-60.

(4) Die Johannes van Antwerpen kan echter ook een oude kopiist zijn van de eerste redactie van het „*De Naturis Rerum*”, die zijn naam neerschreef aan het einde van zijn werk. De Drongense schrijver zou dan alles overgenomen hebben en er het twintigste boek aan toegevoegd.

(5) Het opschrift uit de XVIIe eeuw op de binnenzijde van de band luidt: *Liber ecclesiae Beatæ Mariæ Dunensis inventus a Johanne Trocheo a reductione civitatis Furnensis in potestatem Regis Hispaniarum Anno 1583 XII Augusti*.

(6) De behandelde voorwerpen zijn in elk boek alfabetisch gerangschikt. — Over de inhoud van de „*de naturis rerum*” van Th. van Cantimpré, zie L. DELISLE in: *Histoire littéraire de la France*, T. XXX, blz. 365.

Vanaf het *liber quartus* dat over de viervoetige dieren handelt, is ieder boek voorafgegaan van een alfabetische lijst van wat in dat boek besproken wordt.

Het schrift dateert uit het begin der XVe eeuw; hierin treden wij de mening van de heer A. De Poorter niet bij; hij dateert het Ms. uit de XIIIe eeuw⁷. Op f^o twee schijnt het schrift op het einde der XIVe eeuw te mogen geplaatst worden. Langzaam wijzigt het zich: op f^o twee-en-dertig schijnt het veeleer XVe-eeuws te zijn. Op f^o vijf-en-dertig heeft men een ander gelijktijdig schrift. Op f^o acht-en-veertig v^o schijnt het te stammen uit het midden der XVe eeuw wat overeenstemt met het schrift van het Hs. bewaard in het archief van het bisdom, dat wij straks zullen bespreken. Geen plaats voor miniaturen is uitgespaard. Het is nogal gewaagd te veronderstellen dat er zouden gestaan hebben op een blad vóór f^o vijf-en-dertig en op één vóór f^o zeven-en-dertig die uitgesneden zijn. De tekst loopt er immers normaal door. Het Hs. zelf was met veel zorg geschreven doch nogal talrijke aantekeningen in de marge, dikwijls woorden, vergeten bij het overschrijven of gegevens die elders werden gevonden, bederven enigszins de gunstige indruk. Die aantekeningen zijn in schrift uit de tweede helft van de XVe eeuw of uit ca. 1500 aangebracht.

Het restaureren van de oorspronkelijke band is niet onnodig. De plaats van de vroegere nagels en sloten is zichtbaar⁸.

B. De «*Libri de naturis rerum creatorum*» gemaakt voor Raphaël Mercatel.

Het tweede Gents Hs. wordt bewaard in het bisschoppelijk archief van deze stad. De volledige titel luidt: «*Libri de naturis rerum creatorum, Jordanis de origine gothorum, cum gestis bohemororum et ungarorum*». Het Hs. is in goede staat, de band is nieuw doch het beslagwerk en ook de titel aangebracht op de achterzijde van het Ms. zijn oorspronkelijk.

Op de laatste f^o van het Ms. leest men dat het uitgevoerd werd in 1492 voor Rafaël de Mercatellis abt van St. Baafs: «*Hoc volumen comparavit Raphael de Mercatellis, dei gratia episcopus Rosensis, abbas Sancti Bavonis juxta Gandavum anno domini 1492*».

Het Hs. omvat vijf verschillende werken: het «*de naturis rerum*», verder het «*de origine gothorum*» van Jordanes. Het derde werk opgedragen, aan koning Mathias van Hongarije en Bohemen, door Theobaldus Fegher, is een kroniek van Hongarije. Daarop volgt een «*Epistola Rogerii super destructione regni Hungarie per Tartaros facta*». Het vijfde werk ten slotte is de «*historia bohemica a principio*».

(7) In zijn *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque publique de la ville de Bruges*, blz. 461, dateert deze het handschrift uit de XIIIe eeuw. Men vergete niet dat men hier een verzorgd boekenschrift heeft dat veel trager evolueerde dan het lopend schrift.

(8) Voor verdere beschrijving van het Hs. zie A. DE POORTER, o.c., blz. 461-462.

gentis usque ad Georgium Poggiebratium» van Eneas Silvius. Alleen met het «*de naturis rerum*» uit dit Hs. zullen wij ons verder bezig houden.

Het schrift van die «*Libri de naturis rerum*» schijnt ouder dan dit van de andere werken die ermede samengebonden zijn. Dat deel van dit handschrift is dan ook wellicht te plaatsen in de eerste helft van de XVe eeuw, terwijl het overige deel van het manuscript dateert uit het einde van de XVe eeuw.

Het «*de naturis rerum*» is nog wat nader te belichten. Het handschrift heeft dezelfde indeling als hetgene dat thans te Brugge berust. Talrijke hoofdstukken ontbreken echter. De zeven boeken, die er in voorkomen, handelen over de monstermensen, over de viervoetige dieren, over de vogels, over de zeemonsters, de vissen, de slangen en de insecten. Verrassend is dat het tweede boek, nl. dat over de viervoetige dieren, als titel draagt: *liber quartus*. Het boek over de vogels, in feite het derde boek, is aangegeven als boek vijf. Het vierde boek van dit bestiarium: nl. dat over de zeemonsters, draagt geen volgnummer, evenmin als het eerste over de monstermensen. Het vijfde boek over zee- en riviervissen is aangegeven als *liber quintus* en het zesde boek, over de slangen, als *liber sextus*. Het zevende boek over de insecten draagt weer geen nummer. We krijgen hier dus het tweede boek dat nummer vier draagt en twee boeken aangegeven als nummer vijf. Heeft de copïist blindelings gecopieerd uit twee of meer handschriften, die onvolledig waren of niet dezelfde volgorde hadden, en heeft hij niet eens bedacht dat het volgnummer, dat hij aan zijn boeken gaf, niet strookte met de volgorde waarin zij in het bestiarium voorkwamen? Daar het wapen van Mercatel nog in de initiale van de eerste folio — en daar alleen — voorkomt, meen ik ook te moeten besluiten, dat, reeds ten tijde van Mercatel, het werk onvolledig was en begon met het boek over de menselijke monsters.

Eerst op f^o negen begint de paginering van het handschrift, dit door middel van letters. Zo krijgen wij f^o a 1, a 2, a 3, om dan plots over te gaan in b 1, b 2, b 3, enz. tot aan de letter h. Van danaf is de paginering niet meer regelmatig.

Vóór elk boek, behalve het eerste: nl. over de monstermensen, staat een alfabetische lijst van de dieren die in het daarop volgende boek zullen besproken worden. Grotendeels komt de volgorde in deze lijst overeen met de volgorde in het boek zelf, toch ontbreekt wel eens een dier of is er een te veel aangeduid in de lijst. Ook hier staat men dus voor het werk van een weinig aandachtige copïist.

In het Hs. van het bisdom werd van meet af aan gedacht aan verlichting: en voor elk van de vijfhonderd en zeventien besproken wezens werd een ledige ruimte uitgespaard, waarin het moest afgebeeld worden. Dit gebeurde echter maar voor vierhonderd acht-en-negentig van hen. En waarom niet voor het laatste twintigtal? Daar ook sommige randversieringen niet afgewerkt zijn en enkele initialen niet ingevuld werden, zien wij duidelijk dat de laatste hand aan het manuscript niet gelegd werd. Was de miniaturist beter vertrouwd met het

beeld der dieren? Men zou het kunnen veronderstellen: in de laatste zes boeken zijn geen aantekeningen in de marge aangebracht, zoals wél gedaan werd in het eerste betreffende de monsternensen. Of mag men veronderstellen dat hij de dieren eenvoudig gecopieerd heeft naar een ouder Hs., terwijl hij de monsternensen voorstelde volgens voorschriften van de opdrachtgever? Déze hypothese schijnt wel logischer: de afgebeelde dieren komen trouwens goed overeen met dergelijke miniaturen in andere geraadpleegde Hss. De monsternensen in het bestiarium vertonen eveneens veel analogie met deze uit andere Mss. maar toch zijn er verschillen wat betreft het aantal voorgestelde personages, hun houding, sommige onderdelen van het lichaam, het landschap. Wijst dat alles niet op een vrijer interpretatie?

De aangebrachte aantekeningen in de marge of in de ruimte, bestemd voor het beeld, zijn in het Nederlands gesteld, wat er dus op wijst dat de miniaturist een Vlaming was. Op f° één v° verdwijnen de aantekeningen grotendeels onder de miniaturen en zijn slechts de beginletters van een paar woorden nog zichtbaar. Op f° twee zijn ze zeer talrijk doch niet te ontcijferen. De best bewaarde aantekeningen vinden we op f° twee v° en drie r°. In de marge op de hoogte van de acht-en-dertigste miniatuur lezen wij: « *somme lieden eten (?) raeu vleesch* » wat wel overeenkomt met de voorstelling, waar een man bezig is een groot stuk vlees te verorberen. Waar het hier enkel een inlichting geldt omtrent de inhoud van de voorstelling, zijn op andere plaatsen aantekeningen aangebracht die de miniaturist inlichten zowel over de voorstelling zelf als over de kleur die hij moest aanwenden. Zo lezen wij bij de vijf en dertigste miniatuur waar de « *puella longa* » voorgesteld is: « *dese ruesinne ligghende in de rivier, wonde int hooft, rivier root van den bloede* ». De achtergrond van de miniatuur die de rivier voorstelt is inderdaad rood gekleurd en bovendien wordt het woord « *root* » nog eens herhaald in de ruimte uitgespaard voor de miniatuur en is nu nog doorheen de rode kleur van de achtergrond zichtbaar. Dit geldt eveneens voor de « *homo molosus* », de één-enveertigste miniatuur van het handschrift.

Dat deze aantekeningen in een schrift uit het einde der XVe eeuw zijn gesteld, laat toe te bevestigen dat dit bestiarium uit de eerste helft van de XVe eeuw later verlucht werd, voorzeker op verzoek van abt Mercatel. Dat blijkt ook uit de boven geciteerde tekst en uit zijn wapen dat in de initiale op f° één is aangebracht. Met de andere werken over de Gothen, over Bohemen en Hongarije, die zeker in 1492 voor dezelfde abt gemaakt werden, zijn de « *libri de naturis rerum* » samengebundeld geweest op bevel van Mercatel. Ten andere, ook in de randversiering van het bestiarium en van die andere werken uit 1492 is eenzelfde hand te herkennen. Terloops willen wij er hier op wijzen dat de randversieringen van een aantal werken verlucht voor abt Rafaël Mercatel wellicht in éénzelfde atelier gemaakt werden⁹.

(9) o.m. het Ms. nr 5 van de Universiteitsbibliotheek te Gent nl.: „*Flores divi Hermetis et Centilogium Tholomei cum multis aliis*”. Het Ms. nr 67-67 b (48) „*De famosis scriptoribus*” eveneens in deze bibliotheek.

Vooraleer over te gaan tot de bespreking van de miniaturen van het Ms. uit het bisschoppelijk archief te Gent, is het wellicht nuttig, met het oog op mogelijke vergelijkingen, een paar woorden te zeggen over een Hs. wellicht van Brugse oorsprong. Het is het Ms. nr 411 van de stadsbibliotheek van Brugge, eveneens een copie van het « *de naturis rerum* » van Thomas van Cantimpré. Dit Ms. is mooi verlucht doch het aantal miniaturen is veel geringer. Enkel het boek der monstermensen en de eerste folios van het boek der viervoetige dieren werden verlucht. De voorstellingen zijn sterk gelijkend op deze uit het bestiarium voor abt Mercatel. Op enkele kleine verschillen wordt gewezen bij de bespreking van de miniaturen van het Hs. uit het archief van het Bisdom.

Enkel één van de twee Gentse Hss., nl. dat gemaakt voor Mercatel is verlucht met miniaturen. Meesterwerken zijn die kleine taferelen allerminst doch interessant wegens hun inhoud. En hun kunstwaarde is niet gestegen wanneer een latere hand het onderlijf van al de naaktfiguren met rode verf heeft besmeurd¹⁰.

Het is overbodig lang uit te weiden over de *afbeeldingen van de dieren* die in het Mercatel's bestiarium voorkomen; allen zijn op dezelfde primitieve en archaische wijze weergegeven. Ze gaan volledig terug op de voorstellingen uit de vroegere bestiaaria: weinig natuurgetrouw, dikwijls onbeholpen getekend, met een totale onkunde van de perspectief. Terloops zij crop gewezen dat de panter, hoe weinig nauwkeurig ook afgebeeld, toch met een gevlekte huid is voorgesteld. Ook de leeuw is weinig geslaagd en gaat terug op een heraldische figuur¹¹. Dit is des te meer verwonderlijk omdat, te dien tijde, het dier moest gekend zijn vooral te Gent: levende exemplaren waren er immers te zien, die er voor rekening van de vorst werden onderhouden.

Van waar de *monsternensen* komen had de Heilige Augustinus reeds bezig gehouden. Stammen ze af van Adam of zijn ze als dusdanig geschapen door God? Dit laatste scheen hij niet als onaanvaardbaar te beschouwen hoewel hij geen bepaald antwoord geeft. Die laatste gedachte werd door de Heilige Isidorus van Sevilla overgenomen in zijn *Etymologiae* (tussen 622 en 633 geschreven). Deze beschouwde daarenboven de monsters als voortekens¹². Aldus werd hun een nieuwe eigenschap toegekend, die ook op misgeboorten zal toegepast worden. Thomas van Cantimpré hield zich eveneens met dat probleem bezig in zijn « *liber de hominibus monstruosis* » van zijn « *de naturis rerum* ». « *Querendum est primo,* » zegt hij « *si homines illi de Adam primo homine descenderunt. Et respondendum est quod non* ».

(10) Zie L. MAETERLINCK, *Le genre satirique dans la peinture flamande*, Bruxelles, 1907, blz. 156.

(11) Zie over de onbeholpen voorstelling van dat dier elders: H. DAVID, *Die Darstellung des Löwen bei Albrecht Dürer*, Halle, 1909.

(12) R. WITTKOWER, *Marvels of the East. A study in the History of Monsters*. JOURNAL OF THE WARBURG AND COURTAULD INSTITUTS V (1942) blz. 168.

Veertig soorten monstern mensen worden achtereenvolgens besproken. Hier weze onmiddellijk aan toe gevoegd dat wij ze niet allen als dusdanig zouden beschouwen.

Eerst wordt gehandeld over de Amazonen, de « gymnosophisten » en brahmanen, vervolgens over hen die zich uit liefde in het vuur werpen en over hen die hun oud geworden bloedverwanten in stukken snijden. Er zijn gyganten die zonder moeite over een olifant heenstappen. Twee soorten vrouwen zijn voorgesteld: de ene brengen enkel eenmaal kinderen ter wereld, de andere baren op vijfjarige leeftijd doch deze kinderen kunnen slechts acht jaar leven. Rauwe vis wordt door sommigen uitsluitend als voedsel gebruikt en zeewater als drank. Een andere miniatuur stelt mensen voor waarvan de handen omgekeerd aan de voorarmen vast zitten en die over zestien tenen beschikken. Anderen daarentegen hebben een misvorming aan de onderste ledematen, hun voeten zijn namelijk naar achteren gericht. De cynocephalen hebben een hondkop. Ingevolge hun zeer kleine mond waren sommige lieden verplicht het eten op te zuigen door middel van een strootje. Onder de monsters worden verder gerekend zij die zich voedden met mensenvlees evenals de cyclopen met één oog midden in het voorhoofd.

De sciapode of schaduwvoeter is een menselijke figuur met één been doch met uitermate grote voet, waarmede hij een grote snelheid kon bereiken. Die voet diende tevens als zonnescherm. Dit legt uit waarom de man met beide handen de grote voet boven het hoofd houdt. Dergelijke voorstelling komt ook elders voor o.m. te Sens, te Diest en te 's Hertogenbosch.

Een afwijkende voorstelling van de sciapode vindt men in Hs. 411 van de stadsbibliotheek te Brugge; de ene voet heeft hier het uitzicht van een overgrote poot van een zwemvogel. De vijf tenen zitten tussen vliezen die waaievormig zijn opengespreid. De functie van de voet als zonnescherm bleef nochtans behouden.

Koplozen hebben de ogen op de schouders of op de borst. Anderen leven alleen van de geur van appelen. Sommige monsters hebben zes armen. Heeft de illuminator de latijnse tekst niet begrepen die alleen spreekt over zes handen aan iedere arm: *six manus per singula brachia*? Of heeft hij een bestaande afbeelding als model genomen, misschien een beeld uit Indië afkomstig? Men denkt onmiddellijk aan de Indische God Çiva of aan diens echtgenote Durga die in haar kwaadaardige vorm veel armen heeft.

In een warme stroom leven vrouwen, die zilveren wapens hebben bij gebrek aan ijzer. Vrouwen uit Indische wouden hebben een baard tot op de borst en leven uitsluitend van de jacht. Andere wezens zijn dicht met haar bedekt. Sommigen hebben een zekere gelijkenis met de zwijnen. In de rivieren leven vrouwen zonder menselijk gebit. De pygmeën worden voorgesteld in de strijd met kraanvogels. Verder ziet men twee personages met horens, één ervan heeft daarenboven ook een staart. Ook dit is een verkeerde interpretatie van de tekst: horens *ofwel* een staart, wat wel nauwkeurig in het Hs. 411 van de stadsbi-

bibliotheek te Brugge is uitgebeeld. Bij een stam worden de kinderen geboren met een pad. Elders hebben vrouwen een keelgezwel dat tot op de borst reikt. Dwergen met een bult en bosmensen worden eveneens tot de monsters gerekend.

Verder zijn er nog de hermafrodieten die zich voeden met rauw vlees en die bloed drinken, reuzen met één oog die twee mensen tegelijk verslinden¹³; een reuzin die door een wonde aan het hoofd de ganse rivier verft; Hercules gewapend met knots en boog; mensen klein van gestalte waarvan de ogen schitteren als sterren; nogmaals worden dan vermeld lieden die zich voeden met rauw vlees en mensen zonder hoofd die acht voet groot zijn en ogen op de borst hebben. En tenslotte wezens met twee koppen en riviermannen.

Vele van die zg. monsterachtige wezens uit de Oosterse wereld zijn van oudsher gekend. Herodotus heeft erover geschreven. Ktesias van Knidos, geneesheer der Perzische koningen, besprak ze in zijn werk over Indië en naderhand ook Megasthenes. En door latere Griekse en Latijnse auteurs werd die kennis overgeleverd aan de middeleeuwen¹⁴.

Doch wat de Griekse auteurs vertelden, steunde niet alleen op Griekse verbeelding, op vergissing of op onnauwkeurige inlichting; de Indische open waren mede een bron voor dergelijke fantastische verhalen. En ook de Arabieren hebben later bijgedragen om die verhalen aan te dikken en te verspreiden.

De auteurs van middeleeuwse bestiaaria evengoed als van Alexander's Yeesten, van de Sidrac¹⁵ en van andere wonderverhalen vonden, in de bovenvermelde bronnen, een rijke documentatie, die ze aanvulden met gegevens uit werken van tijdgenoten en uit mededelingen van enkele Westerlingen die in Zuid-Azië waren doorgedrongen¹⁶.

Doch ook afbeeldingen van monsterachtige wezens waren reeds in de oudheid geschapen. De H. Augustinus wees er nog aan. En Byzantijnse en Perzische miniaturen hebben later, in het Westen, tot voorbeeld gediend. Zelfs Indische kunstwerken, o.m. de zesarmige Çiva zoals reeds gezegd is, evenals Afrikaanse beelden¹⁷ hebben bijgedragen om die voorstellingen tot stand te brengen.

(13) L. MAETERLINCK (o. c. blz. 155) zegt ten onrechte dat deze reus een tweehoofdige mens verslindt.

(14) Zie daaromtrent een uitvoerige bespreking bij R. WITTKOWER, l. c.

(15) Zie daarover o.m. CH. V. LANGLOIS, *La vie en France. La connaissance de la nature et du monde*. Paris, 1927, IV, passim.

(16) Het is duidelijk dat bij die besproken zg. monsterachtige wezens men onmiddellijk herinnerd wordt aan bestaande toestanden in Indië: aan Brahmanen, aan fakirs, aan de verbranding van de weduwe samen met het lijk van de echtgenoot, aan de kwalen uit sommige gewesten... Antieke overlevering was hiervoor overbodig.

(17) Dit probleem o.m. wordt uitvoerig behandeld in onze verhandeling: *De terugslag der geografische ontdekkingen op de Nederlandse Kunst tot ca. 1630*.

De kunstenaars hebben zich echter ook laten leiden door een persoonlijke interpretatie van de teksten of, zoals in het handschrift van Mercatel, door de opgave van hun inhoud. En, zoals duidelijk uit dit onderzoek blijkt, is het verkeerd begrijpen van die inhoud niet zonder terugslag gebleven¹⁸.

En waar de verbeelding tekort schoot om op grond van die geschreven bron de monsters voor te stellen, heeft de kunstenaar niet geaarzeld gebruik te maken van wat hij wist aangaande misgeboorten uit zijn omgeving of wat hij kon halen uit talrijke afbeeldingen daarvan die heinde en ver verspreid waren.

Men heeft gewoonlijk voorggehouden dat de bloeitijd van de bestiaaria eindigde in het begin der XIVe eeuw, dat de belangstelling ervoor verdween. Nog onlangs heeft Marcel Aubert dat bevestigd¹⁹.

Uit het bestiarium geschreven voor de abdij van Drongen en aangevuld in de tweede helft van de XVe eeuw, uit de *Libri de Naturis Rerum*, verlicht voor Mercatel in het laatste decennium van die eeuw, uit Hs. 411 van de stadsbibliotheek te Brugge, verlicht in het begin der XVIe eeuw²⁰, blijkt duidelijk welke belangstelling men op de vooravond der Renaissance voor dergelijke schriften koesterde. En dat niet alleen bij het gewone weinig ontwikkelde publiek, doch tot in de hogere kringen van het graafschap Vlaanderen!

En wat men zocht in die bestiaaria zijn niet symbolische of allegorische gegevens, veeleer krijgt men de indruk, dat die « *Libri de Naturis Rerum* » nog altijd dienst deden als werkelijke encyclopedieën, die allerlei nuttige inlichtingen moesten verstrekken over de natuur, over de wereld, over een deel van zijn bewoners, over zijn fauna en flora. En dat op een ogenblik dat Columbus landde in de Nieuwe wereld en dat Vasco de Gama ging ontschepen in Indië. De geografische kennis evenals die van de planten- en dierenwereld schijnt, in die tijd, wel zeer rudimentair te zijn te Gent en te Brugge.

(18) WITTKOWER, (*l. c.*, blz. 173) wil o.i. ten onrechte alles herleiden tot het kopiëren van reeds bestaande modellen uit Hss. verschillend van die waaruit de tekst stamt. De marginale aantekeningen in het Hs. Mercatel zijn ook in dat opzicht een kostbare aanwijzing.

(19) *La sculpture française au moyen âge*. Parijs, 1946, blz. 165.

(20) Niet in de XVe eeuw, zoals WITTKOWER (*l. c.*, blz. 178) meent.